

Izvjeshće čovjeka koji je na film i televiziju došao bez politike

Mladen Juran*

Članak opservatora naše kulture Dalibora Foretića, koji je objavljen u *Vijencu* 19. listopada 2000., pod naslovom “Sraz svjetova”, konstatira sljedeće (citiram):

“Naša televizija uglavnom je u funkciji propagandista kulture, a televizično promišljanje kulture i stvaralačka primjena televizijskog medija kao autentične umjetničke pojavnosti gotovo da i ne postoje.”

Primjedba koja se ne može osporiti. Ona govori o pojavnoj medijskoj činjenici, o srazu estetske kategorije na hrvatskoj televiziji koja ima duboke korijene o kojima želim govoriti s obzirom na to da je situacija kritična, kako za sam opstanak, tako i za transformaciju javnih medija slike i zvuka. Problem nije ni sagledan u svojoj složenosti, a rješenje se još i ne nazire.

Ja želim predložiti rješenje.

Iz povijesnih razloga manipulacije i nemara naslijedili smo polupismenost na području medijske komunikacije i jezika pokretnih slika. U prilog toj tvrdnji i toj opciji zakašnjelosti Hrvata stoji činjenica da je Matica hrvatska uvela odsjek za fotografiju tek prije nekoliko godina, ne prije stoljeća i pol.

Domovinski rat i demokratski procesi nisu stvorili bitan korak zbog patetičnog političkog shvaćanja značenja medija i opće nesprenosti za ovladavanje školskih termina medija i veze između pokretnih slika filma, televizije i videa što bi rezultiralo restrukturiranjem, reorganizacijom – konačnom pravednom reformom.

Sve dok se slika i zvuk u Hrvatskoj medijski pismeno ne postave, Hrvatska će televizija biti mastodont, kinematografija bez adrese, video piratski.

U Europi ni školstvo pokretnih slika nije više ono što je bilo, a kod nas jest. Svjetski poznata francuska visoka školska ustanova za kinematografiju 1 IDHEC proizvodila je tržištu višak kadrova, pa je 1 IDHEC postao FEMIS – Europski savez struke slike i zvuka. Bilo je to sredinom osamdesetih, u zemlji izumitelja filma koja

* Mladen Juran, filmski i televizijski scenarist i redatelj / Film and TV scenarist and director.

ima i stalni nacionalni centar filma, državno tijelo koje se brine o proizvodnji, baštini i plasmanu pokretnih slika.

1. Hrvatska televizija – mastodont

Svuda u svijetu ukazuje se potreba za koordiniranim (ne slučajnim) organiziranjem i prožimanjem pokretnih slika filma, televizije i videa. Hrvatska televizija tvrdokorno čuva oblik novinarske tvornice nedovoljno sposobne za rentabilno poslovanje, vođene od inače solidnih novinara koji nisu kvalificirani za restrukturiranje danas nužnog (pogotovo u malim zemljama) međusobnog prožimanja filma, televizije i videa, bez čega nema ni restrukturiranja HTV-a.

Televizija nije samo Informativni program, prečesto precijenjen u promoviranju političke klime, što se očito pokazalo u posljednjih deset godina gdje je “najjači medij” pao na ispitu, i prije izbora, sa svim svojim okruglim i trokutastim stolovima.

U poimanju televizije kao isključivo novinarske ustanove leži osnovna zabluda. Rješavanje problema viška ljudi i podizanja cijena TV pretplate nije dovoljno rješenje.

Višak ljudi takve novinarske tvornice teško će prihvatiti otkaze, ali dobro zna da su dio socijalnog azila na krivom mjestu, da je restrukturiranje HTV-a u javnu, europsku televiziju nužnost, da program takve televizije za međunarodno tržište kao “proizvod iz Hrvatske” mogu raditi samo afirmirani ili mladi, visokokvalificirani i perspektivni autori, te da je i u nedemokraciji televizijska djelatnost u Hrvatskoj (posebno dokumentarni i igrani program, što je veći i slojevitiji pojam od informativnog programa) pripadala svim djelatnostima pokretne slike, ponajviše filmskim autorima, kako je to u svijetu tako i kod nas gdje film, nažalost, nema ni svoju instituciju, ni stasali sindikat, ni vlasnika, ni adresu. Inače bi se efikasno moglo alarmirati današnje zatvaranje HTV-a prema školovanim i afirmiranim profesionalcima slike i zvuka.

Samo reforma može odlasku viška ljudi dati moralnu opravdanost! Ne žele se “ljudi na ulici”, a na ulicu se šalju stalni vanjski suradnici (ime vanjski suradnik nema veze s današnjom pojavom “činovnika – vanjskog suradnika”) – takozvani “slobodnjaci” koji su godinama stvarali 60% programa!

“Slobodnjaci” su bili u najvećem broju slobodni filmski djelatnici, redatelji i scenaristi koje je staljinizam “oslobodio” od prava na rad i mogli su postati stalni zaposlenici jedino u pedagoškom radu. Jeste li znali da jedan Anton Marti nikada nije bio u stalnom radnom odnosu na televiziji? Ja nisam također. U četvrt stoljeća mojeg minulog rada na HTV-u realizirao sam u prosjeku 30 TV filmova godišnje, sveukupno oko 250 filmova (ne govornih emisija) – u obliku dokumentaraca koji danas postoje uglavnom kao novinarske reportaže, zatim – drama, dramskih i dokumentarnih serija, glazbenog filma.

Sada sam ponudio ciklus “Hrvatska u europskoj i svjetskoj filmskoj i televizijskoj povijesti” (riječ je o filmovima snimljenima u Hrvatskoj na početku stoljeća koji su pohranjeni u pasivnom stanju u arhivama Beča, Pariza, Budimpešte, Rima, Berlina...). HTV odgovara “da je program zanimljiv”. Međutim, da “u ovom teškom financijskom razdoblju, (...) nije u mogućnosti prihvatiti nove inicijative i projekte”. Ciklus se trebao prikazivati paralelno i u Europi (na francusko-njemačkom programu ARTE) jer bi

i bio proizveden u suradnji s navedenim metropolama i stajao bi koliko i prosječna dokumentarna reportaža o nekom vinogradu!?

Vanjski suradnici autori HTV-a nisu smjeli biti neuspješni. To si nisu mogli dopustiti. I, dok su prolazili oštru selekciju i kreirali TV program – drugi su se zapošljavali. Mnogi bez ikakvih kvalifikacija!

Eto, sada ni HTV, ni bivši hrvatski filmski centar Jadran film “ni za plaće nemaju”. Ne vidim kako će je bez reforme ikad i imati.

Jedino u SAD-u zbog podjele kapitala, film i televizija idu svaki svojim putem. Što se videa tiče, on je u Americi najprofitabilnija kinematografska djelatnost! Zašto Europa toliko drži do vlastitih audiovizualnih medija?

Ako je u Americi to ponajbolji business, onda je u Europi to djelatnost od najvećeg strateškog interesa. Tamo rentabilne programe rade ponajbolje nezavisne TV i filmske kuće, s najkvalitetnijim ljudima.

Ponavljam:

Sve dok se stvari medijski pismeno ne postave, film će biti bez adrese, televizija mastadont, a video piratski.

Moje opservacije utemeljene su kako mojom edukacijom (diplomirao dramsku umjetnost na Charles Dullin pri Theatre Nationale Populaire u Parizu), iskustvom sedmogodišnjeg rada na francuskoj televiziji, filmu i kazalištu), dugogodišnjim autorskim radom na HTV-u, medijskom stručnošću (jedini sam u Hrvatskoj radio ciklus filmova o povijesti hrvatskog filma, dvije godine imao sam u *Večernjem* kolumnu o temi medijske pismenosti pod naslovom “Žive slike”) – tako i stvaralačkim radom višestruko nagrađivanog filmskog autora (posljednji film “Transatlantic” osvojio je četiri Zlatne arene – Pula ’98., selekcioniran za hrvatskog kandidata za Oscara ’98., te za selekcije svjetskih festivala – Moskva ’99., Mar del Plata ’99, Montevideo ’00.).

2. Film je bez adrese, na ulici

U samostalnoj Hrvatskoj hrvatski film nije nikada bio svjetski distribuiran, prikazivan u svjetskim kinima ili dostigao prihod koji bi se dijelio prema važećem pravilniku Ministarstva kulture (40% Ministarstvu kulture kao povratna sredstva – 30% autorima – 30% producentima). Moj film o hrvatskoj emigraciji “Transatlantic” bio je prikazivan na svjetskim izložima od Hollywooda do Moskve gdje je doživio veliki interes medija i publike što obično rezultira prikazivanjem u svjetskim kinima.

Međutim, izvršni producent Jadran film nije prihvatio ponudu argentinskog distributera za komercijalno prikazivanje filma na španjolskom govornom području (pola milijarde stanovnika!). Razlog je ležao u izdatku (cca 70.000 DEM za 12 kopija filma) producenta koji “nema ni za plaće” ili u premalom postotku od 11% od sveukupnog prihoda koliko ljudi iz Jadran filma misle da bi smjeli utržiti prema pravilniku Ministarstva kulture koji se nikada nije realizirao?! Kako se za izdatak može u nevolji pronaći i partner, ostalo mi je nejasno zašto olako odbiti svjetsko tržište koje se nikada ne nudi i distributera koji po prikazanom filmu posluje u milijunskim svotama, u američkim dolarima?!

Postoje li drugi, plemenitiji ciljevi?

Eto, mi se odričemo i novca i zarade i svijeta! To se događa samo tamo gdje nema vlasnika filma!

Žao mi je samo naše vrle veleposlanice u Buenos Airesu, gospođe Nade Rosandić Šarić koja si je o navedenom pitanju dala truda.

Jadran film

Hrvatski filmski centar, sve donedavno, bio je Jadran film, danas jedanaestpostotni vlasnik filma "Transatlantic" koji "nema ni za plaće".

U vrijeme državne kinematografije tamo je stvorena tehnička baza: laboratorij solidne kvalitete kojim su se služili svi filmski centri naših susjeda, dvorana za vrlo složeno snimanje onda zvane Rir projekcije, vebna dvorana za snimanje filmske glazbe (koristili smo je za snimanje simfonijske glazbe "Transatlantica", da bi je revitalizirali), garderoba, šminka, kolekcija igrajućih vozila, ton hala, montaže, studiji, tereni za snimanja filmskih spektakla, upravna zgrada... bio je to svjetski filmski grad.

U vremenima hladnog rata, talijanski kapital na početku, a onda odvojeni kapitali filma i televizije SAD-a pronalazili su put do zagrebačke Dubrave, za jeftine tehničke usluge na malom i raznovrsnom teritoriju Hrvatske koja je mogla "glumiti" zemlje u kojima su usluge bile skuplje ili su pak teme tih filmova u tim zemljama bile tabu teme.

Kao i u Americi, taj veliki, uglavnom američki kapital nije se, nažalost, direktno prožimao s hrvatskim pokretnim slikama filma ili televizije. Tom "koprodukcijom", s više ili manje domaćih usluga, realizirano je više od 180 stranih filmova i TV serija.

Jadran film bio je izvorište kadrova i proizveo je državnim kapitalom više od 160 dugometražnih igranih i na stotine kratkih i dokumentarnih filmova! Ako je film sjećanje izvan naše svijesti i ako se povijest više ne piše nego se snima – onda je Jadran film kolektivna svijest Hrvata XX. stoljeća.

Možemo li mi, dakle, sada kada je jugoslavenska Kinoteka nepovratno otišla, a hrvatska Kinoteka jadno kuburi kao skladište pa mlade generacije već deset godina nemaju obrazovanje svjetskih klasika, nastaviti ne činiti ništa i odreći se vlastite povijesti i umjetnosti XX. stoljeća?

Može li privatizacija tu nešto učiniti? Odrediti vlasnika, utemeljiti poduzetnu produkciju i koprodukciju? Postavlja se pitanje – može li netko biti vlasnikom povijesti? Može li uopće netko biti vlasnikom proizvoda financiranog isključivo od države i od takozvanog "udjela honorara" autora i izvođača?! Vlasnik opće kulturne baštine – da, ali ne vlasnik u aktualnom poslovanju.

Možda 11% kao u slučaju "Transatlantica"?

Svakako da se ne može dopustiti propadanje jednog filmskog centra i da se ništa ne rješava glede adrese hrvatskog filma. Ministarstvo kulture ne može nikako biti Nacionalni centar hrvatskog filma sa svom složenom brigom o kojoj je ovdje riječ. Zakon o filmu koji se dugo rađa nije stasao iz produkcije kao što je normalno, već iz apstrakcije nikad konstituirane kinematografije. On može imati korisne elemente, ali nije jamstvo postojanja medija, već isključivo regulacija postojeće višegodišnje produkcije od 2-3 filma, a ostala 2-3 dolaze iz raznih smjerova – "slučajno", kao televizijski ili filmovi

domišljato sklepani računajući na brzopotezno dodatno sufinanciranje Ministarstva kulture da bi se stvorila iluzija da Hrvatska proizvodi godišnje 6 filmova, i to redovno i neposredno prije nacionalnog festivala u Puli. Zakon o filmu, ukratko, neće formirati produkciju, niti će se brinuti o plasmanu filma, niti će vratiti u život kinotečne filmove, niti će uspostaviti suradnju s Europom, niti će preuzeti dio posla reforme televizije, niti će kontrolirati provođenje Zakona o videu...

To može samo jedno državno tijelo: Nacionalni centar hrvatskog filma, televizije i videa smješten tamo gdje je filmski centar i postojao – u Jadran filmu, zašto ne? Tamo gdje nam je povijest, gdje nam je tradicija.

Osnovni problemi svekolikoga segmenta hrvatske pokretne slike proizlazili su iz sporog shvaćanja prastare činjenice da su film, televizija i video mediji istog pisma, pisma slike i zvuka. Po meni takav centar brinuo bi se razvojem i promidžbom svekolikih filmova. Tako bi Vlada ponudila podršku partnerstva privatnoj inicijativi u kinematografiji, televizijskom i video prikazivanju. Takva inicijativa jedina može financijski stimulirati proizvodnju i pokrenuti kompetenciju filmova visoke kvalitete i originalnog izraza, autentičnog hrvatskog kulturnog identiteta za široku domaću i stranu publiku centar tako može učiniti vidljivim izvoz medijskog proizvoda, pomoći u strategiji promidžbe, u zemlji i u inozemstvu, također i koordinirati odlaske na svjetske festivale, pomagati domaće. Centar može dogovarati međunarodne koprodukcije na način kako se to danas radi u Europi: u svakoj državi smatra se nacionalnom produkcijom.

Postojeći filmski laboratorij 16mm HTV-a može se integrirati u postojeći laboratorij 35mm Jadran filma. Glazba na filmu danas se snima u koncertnoj dvorani Lisinski, a u Jadran filmu na raspolaganju stoji za tu svrhu građena dvorana – prazna!

Hrvatska kinoteka smještena je “privremeno” u tjesne i vlažne prostore Arhiva u Savskoj 131, zatim se širila na još dvije lokacije (dvorac Januševac i dvorac Slavetić!), što je daleko od dovoljnog za smještaj više milijuna metara osjetljive filmske građe. Hrvatska kinoteka u sadašnjim uvjetima ne može prezentirati sačuvanu filmsku baštinu, niti izložiti vrlo vrijedni muzejski postav. Centar bi u Jadran filmu imao dovoljno prostora i za Hrvatsku kinoteku, pa čak i za nekoliko manjih dvorana u kojima bi se prikazivala djela klasika. Tu bi se mogle organizirati i izložbe plakata, stare tehnologije slike i zvuka i razne umjetničke izložbe, pa i koncerti. Centar bi zasigurno privlačio mlade koji “nemaju kamo”.

Tu bi se skupljali scenaristi, redatelji i kreativni producenti koji bi, stimulirani i motivirani zaslužili status vlasnika filma. Postojao bi centralni mozak od nekolicine ljudi od povjerenja Ministarstva i struke (i uvjetno HTV-a) s određenim mandatom koji bi operativno pratili i radili na plasmanu filma i baštine, donosili odluke o produkciji, na temelju kvalitete autora, producenta i producerske kuće, vodeći aktivno računa o mogućnostima koprodukcija i veze sa Svijetom i Europom.

Utemeljenje nacionalnog centra filma, televizije i videa jedini je odgovor na pitanje: - kako reformom doći do javne, europske televizije – do utemeljene kinematografije prema načelu otvorenog društva – do videa bez piratstva?

HTV bi s cjelokupnim Informativnim programom i službama na Prisavlju javno naručivao najveći dio svog programa i tako postao javna, europska televizija. Mislim da se ovdje radi o najboljem i najjeftinijem rješenju.